

УДК 657.01

СПЕЦИФІКА ПРЕДМЕТУ І ОБ'ЄКТУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДАХ

Сергій Володимирович МЕДВІДЬ

аспірант Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)

E-mail: mr.medvid@gmail.com

Анотація. Розвиток сфери недержавно-пенсійного страхування гостро ставить питання щодо необхідності отримання своєчасної та достовірної інформації, яка б в повній мірі відображала специфіку діяльності НПФ. Важливу роль в даному процесі відіграє розробка організаційно-методичних засад бухгалтерського обліку, як системи, що здатна генерувати відповідні дані. Однак базою для реалізації необхідних заходів в даній сфері повинна стати надійна теоретична база, розробка якої неможлива без визначення ключових понять, таких як предмет та об'єкт бухгалтерського обліку. Адже лише знаючи об'єкти впливу в певній специфічній діяльності можна розробити конкретні ефективні організаційні інструменти.

Досліджено сутність предмета та об'єкта бухгалтерського обліку через призму часу, вивчено їх взаємозв'язок. Проаналізовано специфіку діяльності недержавних пенсійних фондів, що здійснює вплив на трактування предмету та об'єктів бухгалтерського обліку в недержавних пенсійних фондів.

Аннотация. Развитие сферы негосударственного пенсионного страхования остро ставит вопрос о необходимости получения своевременной и достоверной информации, которая бы в полной мере отражала специфику деятельности НПФ. Важную роль в данном процессе играет разработка организационно-методических основ бухгалтерского учета, как системы, способной генерировать соответствующие данные. Однако базой для реализации необходимых мер в данной сфере должна стать надежная теоретическая база, разработка которой невозможна без определения ключевых понятий, таких как предмет и объект бухгалтерского учета. Ведь только зная объекты воздействия в определенной специфической деятельности можно разработать конкретные эффективные организационные инструменты.

Исследована сущность предмета и объекта бухгалтерского учета сквозь призму времени, изучена их взаимосвязь. Проанализирована специфика деятельности негосударственных пенсионных фондов, которая оказывает влияние на трактовку предмета и объектов бухгалтерского учета в негосударственных пенсионных фондов.

Ключові слова: недержавний пенсійний фонд, предмет, об'єкт, бухгалтерський облік, фінансова діяльність.

Ключевые слова: негосударственный пенсионный фонд, предмет, объект, бухгалтерский учет, финансовая деятельность.

Постановка проблеми. Недержавні пенсійні фонди як елемент додаткового пенсійного забезпечення стали невід'ємною частиною фінансових ринків розвинутих країн. Адже саме участь у подібних інститутах генерує левову частку пенсійних надходжень після закінчення трудової діяльності більшості іноземних працівників. Однак український ринок недержавного пенсійного забезпечення в силу різних соціально-економічних та психологічних передумов залишається на досить низькому рівні.

Одним із напрямків прискорення темпів розвитку даного ринку вбачається у зближенні та гармонізації науки та практики в окремих ас-

пектах діяльності недержавних пенсійних фондів, включаючи галузь бухгалтерського обліку. В зв'язку з цим, важливе значення набуває вивчення теоретичних основ, тобто змісту основних категорій і принципів організації бухгалтерського обліку, знання яких є невід'ємною умовою для чіткого розуміння питань практики бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження загальних питань теорії та методології бухгалтерського обліку знаходили свої відображення у працях таких вчених як: Ф. Ф. Бутинця, А. Г. Загороднього, З. В. Задорожного, В. І. Ждана, М. В. Кужельного, Т. Г. Нікульнико-

вої, М. Я. Остап'юка, В. Ф. Палія, Н. В. Соколова, А. М. Стельмашука, Н. С. Стражева, Б. Ф. Усача, В. Г. Швеця, Г. Ф. Шепітка, В. О. Шевчука.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Проте незважаючи на досить значний вклад вищезгаданих вчених в процес розвитку загальної теорії бухгалтерського обліку, теоретичні питання облікового процесу, які пов'язані безпосередньо з діяльністю недержавних пенсійних фондів залишаються поза увагою та практично не знаходять свого відображення в наукових дослідженнях вітчизняних науковців.

Мета статті – дослідити питання визначення та характеристики предмету та об'єктів бухгалтерського обліку і визначити їх специфіку для застосування в недержавних пенсійних фондах.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. В питаннях взаємозв'язку об'єкта та предмету, в першу чергу, доцільно звернутись до відповідних напрацювань в галузі філософії. Так, якщо розглядати об'єкт з точки зору філософської категорії, то він являє собою предмет, явище або процес, на які спрямована предметно-практична та пізнавальна діяльність суб'єкта. Предмет, в свою чергу, виражена в сукупності абстрактних понять частина реальності, яку вчений робить об'єктом свого дослідження, модель

об'єкта, що вивчається, створена науковим мисленням [2, с. 15].

Всі об'єкти бухгалтерського обліку можна об'єднати у три великі групи [4]:

1. Господарські засоби, які забезпечують корисну співпрацю людей в процесі господарської діяльності підприємства (організації).

2. Джерела утворення господарських засобів, які дають відповідь на питання, за рахунок чого сформовано господарські засоби.

3. Господарські процеси та їх результати, що виражають в сукупності доцільність і напрямок діяльності підприємства (організації).

Варто відмітити, що в філософській теорії пізнання до досліджень між поняттями «предмет» і «об'єкт» можливі як мінімум три різні співвідношення [1]:

- як окреме до цілого, тобто предмет міститься в межах об'єкта;

- предмет перебуває у певних відносинах з об'єктом;

- об'єкт може мати кілька предметів.

На даний момент найбільш розповсюджене визначення предмету бухгалтерського обліку отримала саме перша теорія, тобто те, що предмет обумовлюється об'єктами та міститься в них (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення предмету обліку у працях вітчизняних вчених

№ з/п	ПІБ автора	Джерело	Визначення предмету обліку
1	2	3	4
1.	Белова Н.	Н. Белова Настоящий бухучет – Х.: Издательский дом «Фактор», 2005	Стан господарських засобів підприємства, джерела їх формування, господарські процеси і господарські операції з метою формування інформації для різних груп споживачів
2.	Білуха М.Т.	Білуха М.Т. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. – К., 2000	Капітал та його обіг у процесі виробництва, розподілу і часткового споживання продукту, а також джерела утворення капіталу та використання його в господарській діяльності
3.	Грабова Н.М.	Грабова Н.М. Теорія бух. обліку: – К.: А.С.К., 2003	Господарські засоби, що перебувають у розпорядженні окремих підприємств, джерела їх формування
4.	Деречин В.В.	Деречин В.В. Теорія бухгалтерського обліку – К.: Центр навчальної літератури, 2006	Майно суб'єктів господарювання, його рух у процесі виробництва, розподілу і споживання суспільного продукту, правові відносини, що виникають при цьому між суб'єктами господарювання, а також фінансові результати
5.	Загородній А.Г.	Загородній А.Г., Бухгалтерський облік: основи теорії та практики – К.: “Знання”, КОО, 2002	Стан і використання ресурсів, розрахункові відносини, фінансові результати підприємства та їх використання. Зокрема, це господарські засоби, джерела їх формування, витрати, доходи, прибуток та господарські процеси, які відбуваються в ході звичайної та надзвичайної діяльності підприємства

Таблиця 1 (продовження)

6.	Ждан В.І.	Ждан В. І., Теорія бухгалтерського обліку – К.: Центр навчальної літератури, 2006	Окремі операції господарської діяльності з фінансової точки зору; інформація про господарські процеси та господарські операції, яка стосується складу та руху об'єктів обліку
7	Кузьмінський А.М.	Кузьминский А.Н. Теория бухгалтерского учета: – К.: Вища школа, 1990	Стан господарських засобів, їх використання та результати роботи колективу, які узагальнюються у грошовому виразі з метою задоволення потреб управлінського персоналу
8.	Ловінська Л.Г.	Л.Г.Ловінська Бухгалтерський облік: –К.: КНЕУ,2002	Господарські засоби і їх використання у ході господарських процесів
9.	Кужельний М.В.	Кужельний М.В., Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. – К.: КНЕУ, 2001	Господарська діяльність, пов'язана з виробництвом, обліком і споживанням матеріальних і нематеріальних ресурсів окремого суб'єкта господарювання, яка узагальнюється в грошовому вимірнику; Матеріальні, трудові та фінансові ресурси суб'єкта господарювання та їхній рух у процесі господарської діяльності
10.	Нікульникова Т.Г.	Нікульникова Т. Г. Основи бух. обліку – Львів : "Магнолія плюс", 2005	Стан господарських засобів та джерел їх утворення, який узагальнюється у грошовому виразі з метою задоволення потреб управління
11.	Стельмашук А.М.	Стельмашук А. М., К.: Центр учбової літератури, 2007	Окремі сторони багатогранного процесу розширеного відтворення: господарські факти, явища і процеси, що зумовлюють рух господарських засобів, а також джерел їх утворення
12.	Стражева Н.С.	Стражева Н. С.,. Бух. учт. Мн.: Кн. Дом, 2004	Факти господарської діяльності, наявність, надходження господарських засобів, їх використання
13.	Усач Б.Ф.	Усач, Б. Ф. Теорія бух. обліку – К. : Знання, 2004	Стан і використання ресурсів підприємства, розрахункові відносини і фінансові результати та їх використання в процесі відтворення
14.	Швець В.Г.	Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: – К.: Знання-Прес, 2003	Сукупність процедур, пов'язаних із виявленням, вимірюванням, реєстрацією, накопиченням, узагальненням, зберіганням та передачею інформації про господарську діяльність користувачам для прийняття рішень

Джерело: побудовано автором за даними [9]

При такому підході об'єкт розглядається як частина існуючої системи бухгалтерського обліку, а предмет – як суб'єктивно встановлені властивості об'єкта, що піддаються пізнанню. Тобто під предметом розглядаються ті властивості, що притаманні об'єкту, те, що в цьому об'єкті має наукове пояснення. Дослідження предмета при такій умові дає можливість встановити закономірності його функціонування від окремого до загального.

Для більш повного розуміння сутності предмета та об'єктів бухгалтерського обліку доцільно

звернутись до витоків сучасної теорії. В історичній ретроспективі теорія бухгалтерського обліку проходила еволюційний розвиток, що на певному етапі надавало потужний поштовх для формування принципово нових підходів до визначення його сутності. Залежно від цілей, завдань, предмету та об'єкту обліку були сформовані чотири великі школи, які і досі мають ваговий вплив на подальший розвиток його теорії – це італійська, французька, німецька та англо-американська школи (табл. 2).

Таблиця 2

Загальні риси традиційних шкіл

Питання обліку	Вирішення питань			
	Італійська	Французька	Німецька	Англо-американська
Ціль	Контроль осіб, що беруть участь в господарські процесі	Ефективність використання ресурсів підприємства	Вироблення раціональних облікових процедур	Контроль адміністрації
Предмет	Права і обов'язки осіб	Ресурси	Процедури	Поведінка адміністраторів
Об'єкт	Документи	Цінності	Цінності	Цінності
Базова дисципліна	Право	Політична економія	Математика	Психологія

Джерело: побудовано автором за даними [9]

Аналізуючи підходи до визначення предмету бухгалтерського обліку окремих шкіл, варто відмітити, що його трактували не лише як складову об'єктів, якими він обумовлювався; вагомий вплив на характеристику його сутності справляла та ціль, яку перед обліком ставили науковці на визначеному етапі його розвитку. Таким чином, твердження, що предмет міститься в межах об'єктів є не зовсім правильним. Більш коректно предмет бухгалтерського обліку можна охарактеризувати не як частину, а як сполучну ланку між об'єктом та метою.

Так, згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» метою бухгалтерського обліку та фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства [7].

Таким чином, якщо стверджувати, що предмет бухгалтерського обліку конкретизується його об'єктами та забезпечує реалізацію його головної мети, можна вивести загальне його визначення, що буде вірним для застосування в практиці обліковців:

Предмет бухгалтерського обліку – це сукупність даних щодо ретроспективних внутрішніх та зовнішніх взаємовідносин в процесі взаємодії господарських засобів та джерел їх утворення при здійсненні господарської діяльності, а також економічно-правові наслідки цього процесу, узагальненні під час оприлюднення інформації.

Дане визначення характеризує сутність бухгалтерського обліку не стільки з позиції наявності

чи відсутності окремих господарських засобів чи джерел їх утворення, скільки з позиції тих взаємовідносин, що виникають в процесі їхнього руху та отриманих наслідків. Предмет в такому формулюванні підкреслює, що сама система бухгалтерського обліку не є статичною і найбільш цінну інформацію надають саме результати динамічних змін. Дані положення відносяться до головних ідей англо-американської школи.

У той же час, на сутність бухгалтерського обліку окремого підприємства чи організації великий вплив мають особливості діяльності даного інституту та тої інформації, яка необхідна для представлення кінцевим споживачам. Дані особливості не змінюють в загальному предмет бухгалтерського обліку, однак значно його конкретизують.

Якщо розглядати недержавні пенсійні фонди як окремих інститут, варто виокремити його головні цілі та особливості діяльності, що можуть вплинути на трактування поняття предмету бухгалтерського обліку саме для нього.

Так, згідно з Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» недержавні пенсійні фонди визначені неприбутковими організаціями, що функціонують та провадять діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснюють пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду [8].

Виходячи із сутності недержавних пенсійних фондів, що витікає з даного визначення, законодавчо закріплених умов створення фонду, а також специфіки діяльності інститутів на ринку

фінансових послуг, можна виокремити такі особливості НПФ:

- недержавний пенсійний фонд є неприбутковою організацією;
- учасники фонду є одночасно і інвесторами, і споживачами;
- основною діяльністю фонду є інвестиційна та фінансова діяльність;
- управління фондом розподілене між трьома окремими інститутами (компанія з управління активами, адміністратор, банк зберігач) за участю та під контролем Правління НПФ;
- фонд не може бути визнаним банкрутом та ліквідованим відповідно до законодавства про банкрутство (що модифікує принцип безперервної діяльності).

Важливою похідною особливістю від реалізації інвестиційної діяльності фондом є модифікація формули капіталу Маркса. За звичайних умов в промислових підприємствах вона виглядає так: Г-Т-Г' (гроші-товар-гроші') [5, с. 96], однак при функціонуванні організації на фінансовому ринку гроші уже є капіталом. Таким чином, формула набуває значення:

$$Г(K)-(Г\pm\%) (гроші(капітал)-(гроші\pm\%))$$

Врахування даної відмінності, приводить до розуміння того, що у випадку недержавних пенсійних фондів значення джерел утворення господарських засобів (пенсійні внески учасників) превалює над безпосередніми активами (грошові кошти).

В такому випадку, предмет бухгалтерського обліку в недержавних пенсійних фондах можна охарактеризувати як сукупність внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків, що виникають в процесі трансформаційних змін робочого капіталу під час реалізації інвестиційної програми фонду, результат яких надається споживачам для прийняття рішень. Виділяючи взаємозв'язки, що виникають в процесі господарської діяльності та капітал як центральні елементи предмету бухгалтерського обліку, дане визначення знаходиться на перетині головних ідей англо-американської та французької школи.

Виходячи із даного визначення предмету стає можливим виокремити і особливості об'єктів бухгалтерського обліку в недержавних пенсійних фондах, попередньо виділивши два напрямки діяльності фонду: адміністративно-збутова діяльність та фінансово-інвестиційні операції.

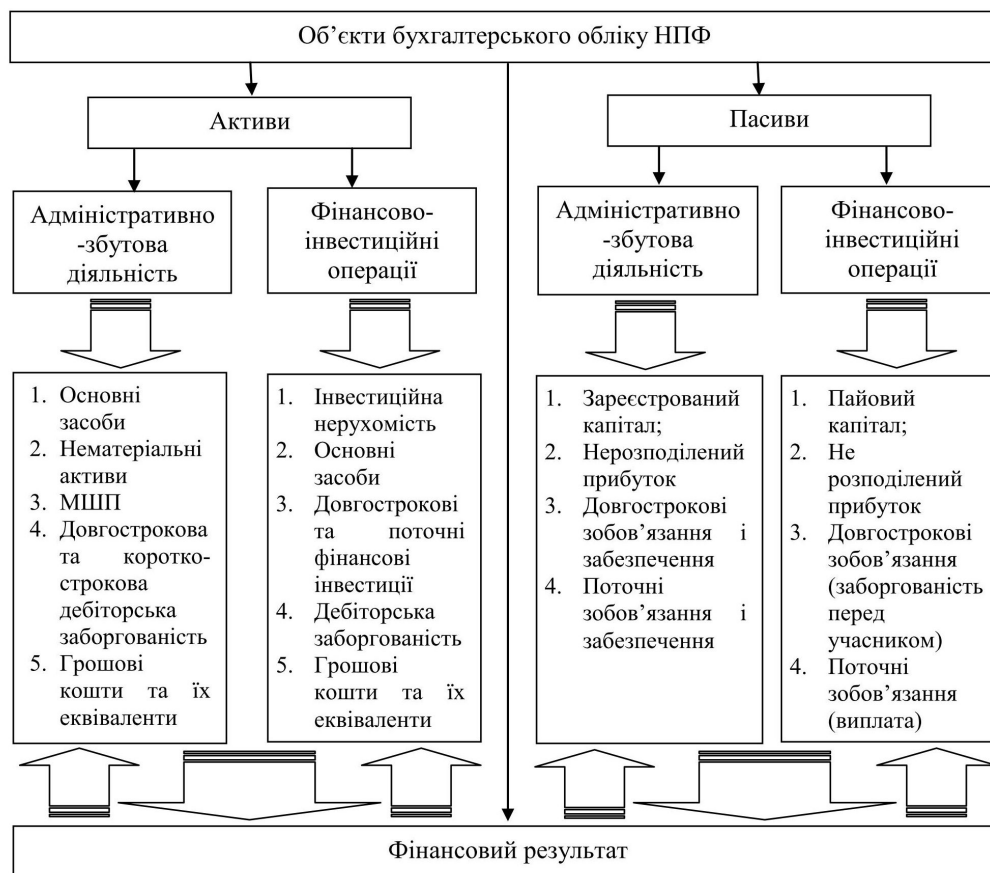

Рис. 1. Взаємозв'язок об'єктів бухгалтерського обліку господарської і інвестиційної діяльності НПФ

До об'єктів адміністративно-збутової діяльності відноситься безпосередньо та частина активів та пасивів фонду, що забезпечує його функціонування як суб'єкта господарювання, тобто: споруди, автомобілі, пристрої та обладнання, грошові кошти, статутний капітал, розрахунки з заробітної плати, з постачальниками за товар та послуги, за податками та зборами тощо[3]. Особливістю недержавних пенсійних фондів є те, що фактично основною діяльністю є фінансово-інвестиційні операції, об'єкти якої і є джерелом відновлення та поповнення об'єктів як адміністративно-збутової (плата за управління коштами), так і фінансово-інвестиційної діяльності (рис. 1) [6, с. 79; 10, с. 41].

Фактично об'єкти як адміністративно-збутової, так і фінансово-інвестиційної діяльності переплітаються між собою створюючи двовимірну систему бухгалтерського обліку, яка незважаючи на подібність своєї структури опирається на різні підходи:

- адміністративно-збутові операції реалізуються виходячи із загальної практики господарювання підприємств та організацій;
- фінансово-інвестиційні операції(як основна діяльність) реалізуються виходячи із практики діяльності фінансових інститутів, що передбачає

поглиблений контроль та більш детальне розкриття інформації про інвестиційні об'єкти, що не властиво для більшості підприємств та організацій в Україні.

Висновки. Таким чином, визначення специфіки предмету і об'єкту бухгалтерського обліку в недержавних пенсійних фондах є лише першим, але дуже важливим етапом в процесі розуміння особливостей облікового процесу даних інститутів.

Враховуючи отримані результати, можна стверджувати, що предмет бухгалтерського обліку є не стільки частиною об'єктів як це вважається на даному етапі, скільки сполучною ланку між об'єктом та метою обліку. Крім того, в великій мірі трактування предмету бухгалтерського обліку від тих специфічних рис діяльності, що притаманні окремим інститутам, включаючи недержавні пенсійні фонди.

В загальному, предмет бухгалтерського обліку в недержавних пенсійних фондах можна охарактеризувати як сукупність внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків, що виникають в процесі трансформаційних змін капіталу під час реалізації інвестиційної програми фонду, результат яких надається споживачам для прийняття рішень.

Список використаних джерел

1. Голов С. Теорія багатоцільового бухгалтерського обліку // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – № 4.
2. Дорош Н. Визначення предмета та об'єктів видів аудиту // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2011. – № 130. – С.15-17.
3. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій // Інструкція Міністерства фінансів України від 30.11.1999№291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
4. Лишиленко О. В. Бухгалтерський облік: Підручник. – 3-те вид., перероб. і доп. – Київ : Вид-во «Центр учбової літератури», 2009. – 670 с.
5. Маркс К. Капитал. – М. : Издательство политической литературы, 1983. – 580 с.
6. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посіб. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні // Закон України від 16.07.1999 №996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
8. Про недержавне пенсійне забезпечення // Закон України від 09.07.2003 №1057-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
9. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: учебн. пособ. для вузов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
10. Цікановська Н. А. Сутність та особливості кругообігу фінансових ресурсів Недержавних пенсійних фондів // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2012. – № 1. – С. 41-46.